

Artykuł 1

Cel

Celem niniejszej konwencji jest popieranie, ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności.

Do osób niepełnosprawnych zalicza się te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.

Artykuł 2

Definicje

W rozumieniu niniejszej konwencji:

„Komunikacja” obejmuje języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille'a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz wspomagane (augmentatywne) i alternatywne, włączając dostępną technologię informacji i komunikacji.

„Język” obejmuje język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego.

„Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność” oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.

„Racjonalne usprawnienie” oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie pociągające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

„Uniwersalne projektowanie” oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. „Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznej dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

Artykuł 3

Zasady ogólne

Niniejsza konwencja opiera się na następujących zasadach:

- (a) poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby,
- (b) niedyskryminacja,
- (c) pełny i skuteczny udział w społeczeństwie i integracja społeczna,
- (d) poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, jako mających wkład w różnorodność rodziny ludzkiej i będących częścią ludzkości,
- (e) równość szans,
- (f) dostępność,
- (g) równość mężczyzn i kobiet,

(h) poszanowanie rozwijających się zdolności niepełnosprawnych dzieci oraz poszanowanie prawa dzieci niepełnosprawnych do zachowania tożsamości.

Artykuł 4

Obowiązki ogólne

1. Państwa Strony zobowiązują się do zapewnienia i popierania pełnej realizacji wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób niepełnosprawnych, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. W tym celu Państwa Strony zobowiązują się do:

(a) przyjęcia wszelkich odpowiednich środków ustawodawczych, administracyjnych i innych w celu wdrożenia praw uznanych w niniejszej konwencji,

(b) podjęcia wszelkich odpowiednich środków, w tym ustawodawczych, w celu zmiany lub uchylecia obowiązujących ustaw, rozporządzeń, zwyczajów i praktyk, które dyskryminują osoby niepełnosprawne,

(c) uwzględniania wymogu ochrony i popierania praw człowieka w odniesieniu do osób niepełnosprawnych w każdej polityce i każdym programie działania,

(d) powstrzymywania się od angażowania się w jakiekolwiek działania lub praktyki, które są niezgodne z niniejszą konwencją i zapewnienia, że władze i instytucje publiczne będą działały zgodnie z niniejszą konwencją,

(e) podejmowania wszelkich odpowiednich działań w celu wykluczenia dyskryminowania ze względu na niepełnosprawność przez jakąkolwiek osobę, organizację lub prywatne przedsiębiorstwo,

(f) podejmowania lub popierania badań i wytwarzania oraz zapewnienia dostępności i korzystania z towarów, usług, wyposażenia i urządzeń uniwersalnie zaprojektowanych, zgodnie z definicją zawartą w art. 2 niniejszej konwencji, i które powinny wymagać możliwie jak najmniejszych dostosowań i ponoszenia jak najmniejszych kosztów w celu zaspokojenia szczególnych potrzeb osób niepełnosprawnych, a także zobowiązują się do popierania zasady uniwersalnego projektowania przy tworzeniu norm i wytycznych,

(g) podejmowania lub popierania badań i tworzenia oraz popierania dostępności i wykorzystywania nowych technologii, w tym technologii informacyjno-komunikacyjnych, przedmiotów wspierających poruszanie się, urządzeń i wspomagających technologii, odpowiednich dla osób niepełnosprawnych, traktując priorytetowo technologie dostępne po przystępnych cenach,

(h) zapewniania osobom niepełnosprawnym dostępnej informacji o przedmiotach wspierających poruszanie się, urządzeniach i wspomagających technologiach, w tym nowych technologiach, a także o innych formach pomocy, usług i ułatwień,

(i) popierania szkoleń specjalistów i personelu pracującego z osobami niepełnosprawnymi, w zakresie praw uznanych w niniejszej konwencji, tak aby lepiej świadczone były pomoc i usługi gwarantowane na mocy tych praw.

2. W odniesieniu do praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, każde z Państw Stron zobowiązuje się podjąć kroki, wykorzystując maksymalnie dostępne mu środki i, gdy to potrzebne, w ramach współpracy międzynarodowej, w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw, bez uszczerbku dla tych zobowiązań zawartych w niniejszej konwencji które, zgodnie z prawem międzynarodowym, mają skutek natychmiastowy.

3. Przy tworzeniu i wdrażaniu ustawodawstwa i polityki celem wprowadzenia w życie niniejszej konwencji, a także w toku podejmowania decyzji w zakresie spraw związanych z osobami niepełnosprawnymi, Państwa Strony będą ściśle konsultować się z osobami niepełnosprawnymi, a także angażować te osoby, w tym niepełnosprawne dzieci, w te procesy, za pośrednictwem reprezentujących je organizacji.

4. Żadne z postanowień niniejszej konwencji nie narusza jakichkolwiek rozwiązań, które lepiej sprzyjają realizacji praw osób niepełnosprawnych, a które przewiduje ustawodawstwo Państwa Strony lub prawo międzynarodowe obowiązujące to Państwo. Żadne z praw człowieka i podstawowych wolności uznanych lub istniejących w którymkolwiek z Państw Stron niniejszej konwencji na podstawie ustaw, konwencji, rozporządzeń lub zwyczaju nie może być ograniczone lub uchylone pod pretekstem, że niniejsza konwencja nie uznaje takich praw lub wolności, lub uznaje je w węższym zakresie.

5. Postanowienia niniejszej konwencji rozciągają się na wszystkie części państw federalnych, bez jakichkolwiek ograniczeń lub wyjątków.

1. DEFINICJA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI, OBJĘTE NIĄ RODZAJE OBNIŻENIA SPRAWNOŚCI ,WYKLADNIA POJĘCIA „DŁUGOTRWAŁE” [NARUSZENIE SPRAWNOŚCI]

Uchwała Sejmu RP Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, nie mająca wiążącego charakteru, stwierdza, że osobami niepełnosprawnymi są osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi.

W prawie polskim brak jest definicji niepełnosprawności o powszechnym zakresie stosowania.

Pojęcie niepełnosprawności jest definiowane w przepisach, o ile przewidują one indywidualne uprawnienia mające wymiar finansowy, związane z niepełnosprawnością. Aby uzyskać świadczenia wynikające z tych przepisów konieczne jest uzyskanie orzeczenia o niepełnosprawności – aby osoba była traktowana jako niepełnosprawna istotny jest więc nie tylko obiektywny fakt niepełnosprawności, ale uzyskanie orzeczenia o stopniu niepełnosprawności. Dla różnych celów ta sama osoba musi posiadać dwa lub więcej orzeczeń z różnych systemów.

Prawnym potwierdzeniem statusu osoby niepełnosprawnej jest legitymowanie się:

- orzeczeniem o niepełnosprawności,
- orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności,
- orzeczeniem lekarza orzecznika ZUS o niezdolności do pracy lub niezdolności do samodzielnej egzystencji,
- orzeczeniem o zaliczeniu do jednej z grup inwalidów wydanym przed 1 stycznia 1998 roku, jeżeli przed tą datą orzeczenie o zaliczeniu do jednej z grup inwalidów nie utraciło mocy.

Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych niepełnosprawność oznacza trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Ustawa nie precyzuje pojęcia naruszenia sprawności organizmu, dlatego należy przyjąć, że naruszenie to dotyczy sprawności fizycznej, umysłowej, intelektualnej, sensorycznej.

Ustawa ustanawia trzy stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany i lekki. Definicje stopni niepełnosprawności zostały opracowane w oparciu o pojęcia zawarte w

biopsychospołecznym, preferowanym przez ICF-WHO, modelu zdrowia, funkcjonowania i niepełnosprawności¹.

Do znacznego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą, w celu pełnienia ról społecznych stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji, przy czym niezdolność do samodzielnej egzystencji oznacza naruszenie sprawności organizmu w stopniu uniemożliwiającym zaspakajanie bez pomocy innych osób podstawowych potrzeb społecznych, za które uważa się przede wszystkim samoobsługę, poruszanie się i komunikację.

Do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagającą czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych.

Zaliczenie osoby do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie wyklucza możliwości zatrudnienia u pracodawcy nie zapewniającego warunków pracy chronionej, w przypadku uzyskania pozytywnej opinii PIP o przystosowaniu przez pracodawcę stanowiska pracy do potrzeb osoby niepełnosprawnej lub w formie telepracy.

Do lekkiego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę o naruszonej sprawności organizmu, powodującej w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy w porównaniu do zdolności, jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychofizyczną i fizyczną lub mającą ograniczenia w pełnieniu ról społecznych dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne.

Osoby, które nie ukończyły 16 roku życia zaliczane są do osób niepełnosprawnych jeżeli mają naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną o przewidywanym okresie trwania powyżej 12 miesięcy z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu, powodującą konieczność zapewnienia im całkowitej opieki lub pomocy w zaspakajaniu podstawowych potrzeb życiowych w sposób przewyższający wsparcie osobie w danym wieku.

W orzeczeniu ustalającym niepełnosprawność lub stopień niepełnosprawności wydanym przez zespół orzekający o niepełnosprawności, powinny być zawarte wskazania dotyczące:

- zatrudnienia uwzględniającego psychofizyczne możliwości danej osoby,
- szkolenia, w tym specjalistycznego,
- zatrudnienia w zakładzie aktywności zawodowej,
- uczestnictwa w terapii zajęciowej,
- zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze oraz pomoce techniczne, ułatwiające funkcjonowanie danej osoby,
- korzystania z systemu środowiskowego wsparcia w samodzielnej egzystencji (korzystanie z usług socjalnych, opiekuńczych, terapeutycznych i rehabilitacyjnych świadczonych przez sieć instytucji pomocy społecznej, organizacje pozarządowe, inne placówki),
- stałej lub długotrwałej pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji,
- stałego współdziałania co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji,
- spełniania przez osobę niepełnosprawną przesłanek określonych w ustawie prawo o ruchu drogowym, dotyczących możliwości korzystania z karty parkingowej.

¹ Zgodnie z definicją WHO osoba niepełnosprawna to osoba, u której istotne uszkodzenia i obniżenie sprawności funkcjonowania organizmu powodują uniemożliwienie, utrudnienie lub ograniczenie sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie, biorąc pod uwagę takie czynniki jak płeć, wiek oraz czynniki zewnętrzne.

Orzeczenie ustalające stopień niepełnosprawności stanowi podstawę do przyznania ulg i uprawnień na podstawie odrębnych przepisów.

System ubezpieczeń społecznych odnosi się do niepełnosprawności w aspekcie niezdolności do pracy. Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych przewiduje system orzekania na potrzeby przyznawania świadczeń rentowych. Ustawa posługuje się kryterium niezdolności do pracy stwierdzanym przez lekarza orzecznika ZUS, od spełnienia tego kryterium uzależnia się przyznanie świadczeń mających zastąpić lub uzupełnić dochód z pracy. Niezdolną do pracy jest osoba, która całkowicie lub częściowo utraciła zdolność do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i nie rokuje odzyskania zdolności do pracy po przekwalifikowaniu. Całkowicie niezdolną do pracy jest osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiegokolwiek pracy. Częściowo niezdolną do pracy jest osoba, która w znacznym stopniu utraciła zdolność do pracy zgodnej z poziomem posiadanych kwalifikacji.

Ustawa o rencie socjalnej posługuje się kryterium niezdolności do pracy, stwierdzanym przez lekarza orzecznika ZUS na zasadach i w trybie określonym w ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Od spełnienia tego kryterium uzależnia się przyznanie świadczeń mających zastąpić lub uzupełnić dochód z pracy.

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przewiduje, że orzeczenia ZUS o niezdolności do pracy traktuje się na równi z orzeczeniami o stopniu niepełnosprawności. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych gwarantuje ochronę ze względu na utrudnienie lub niemożność wypełniania ról społecznych – niezdolność do pełnienia ról społecznych lub ich ograniczenie nie oznacza automatycznie niezdolności do pracy. Dlatego ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz ustawa o rencie socjalnej nie uznaje, na potrzeby jej stosowania, orzeczeń o niepełnosprawności wydanych na podstawie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników przewiduje odrębny system orzekania na potrzeby przyznawania świadczeń rentowych z systemu ubezpieczenia rolnego. Ustawa posługuje się kryterium całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym oraz kryterium niezdolności do samodzielnej egzystencji. Za całkowicie niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym uważa się ubezpieczonego, który z powodu naruszenia sprawności organizmu utracił na trwałe lub okresowo zdolność do osobistego wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym. Przy orzekaniu o całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym może być orzeczona niezdolność do samodzielnej egzystencji.

Stwierdzenie niezdolności do samodzielnej egzystencji należy rozumieć jako zaliczenie do pierwszej grupy inwalidów. Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zaliczenie do I grupy inwalidów traktowane jest na równi z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Orzeczenie stanowi podstawę przyznania świadczeń rentowych i dodatku pielęgnacyjnego. Orzeczenia KRUS o niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym wydane po 1 stycznia 1998 roku nie są uznawane na potrzeby stosowania ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Osoba mająca orzeczenie KRUS musi odrębnie starać się o orzeczenie wydane na podstawie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Nieuznawalność wynika z odmienności celów orzeczniczych. Orzecznictwo KRUS o niepełnosprawności zmierza do ustalenia zdolności do pracy wyłącznie w gospodarstwie rolnym, nie odnosi się zaś do zdolności do pracy zawodowej poza rolnictwem.

Podczas prac nad założeniami projektu ustawy o wyrównywaniu szans osób niepełnosprawnych Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zgłosiło propozycję wprowadzenia zapisu w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, że prawomocne orzeczenia lekarza rzeczoznawcy KRUS dotyczące niezdolności do samodzielnej egzystencji są traktowane na równi z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności. Orzeczenie wydane zarówno przez lekarza rzeczoznawcę KRUS i przez lekarza orzecznika ZUS o niezdolności do samodzielnej egzystencji oznacza takie naruszenie sprawności organizmu, które powoduje konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspakajaniu podstawowych potrzeb życiowych.

Zgodnie ze stanowiskiem Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej różnice systemów wynikają z celów, do jakich zostały powołane. Najważniejszą z różnic jest to, że niepełnosprawność nie oznacza braku zdolności do pracy.

System rentowy w postępowaniu orzeczniczym kieruje się kryteriami pozwalającymi ustalić niezdolność do pracy i to tylko w gospodarstwie rolnym i na tej podstawie ustala prawo do świadczenia rentowego – jako rekompensaty za utraconą zdolność do zarabkowania – jedynie w stosunku do osób spełniających warunki przepisów o ubezpieczeniu społecznym. Stopień naruszenia sprawności organizmu, będący podstawą diagnozy orzeczniczej w systemie rentowym, służy do określenia rozmiaru i zakresu ograniczeń jakich doznaje osoba w pełnieniu aktywności zawodowej, możliwości zarabkowania i uzyskania samodzielności ekonomicznej.

Naruszenie sprawności organizmu służące diagnozie orzeczniczej ustalającej niepełnosprawność jest podstawą do określenia ograniczeń, jakich doznaje osoba w samodzielnej egzystencji lub pełnieniu ról społecznych. Decyzja o zaliczeniu osoby do odpowiedniego stopnia niepełnosprawności nie tylko potwierdza samą niepełnosprawność, wskazuje również formy rehabilitacji zawodowej i społecznej z jakich osoba orzeczona może korzystać oraz warunkuje prawo do korzystania z wielu ulg i uprawnień, przyznanych na podstawie odrębnych przepisów (m. in. z zakresu pomocy społecznej, świadczeń rodzinnych, dodatków mieszkaniowych), wspierających osoby niepełnosprawne w życiu osobistym lub społecznym.

Z tego względu nie jest obecnie możliwe uznanie za równoważne orzeczeń lekarza rzeczoznawcy KRUS z orzeczeniami o stopniu niepełnosprawności.

Propozycja MRiRW dotyczyła orzeczeń o niezdolności do samodzielnej egzystencji, pomijała zaś pozostałe orzeczenia wydawane przez lekarzy rzeczoznawców KRUS, co wydaje się bardziej dyskryminujące, ponieważ dotyczy orzeczeń w ramach tego samego systemu orzeczniczego.

Ustawa o pomocy społecznej przewiduje, że pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu niepełnosprawności. W ustawie brak jest definicji niepełnosprawności, brak także odwołania do innych przepisów celem zdefiniowania pojęcia, oznacza to więc, że każda osoba niepełnosprawna, również taka, która nie ma orzeczenia o niepełnosprawności, uzyska pomoc, o ile spełnia inne warunki przewidziane w ustawie.

Artykuł 444 §1 i artykuł 447 Kodeksu cywilnego posługują się pojęciem inwalida. Pojęcie to nie jest zdefiniowane w kodeksie, brak jest odwołania do innych ustaw zawierających definicję tego pojęcia. Zgodnie z dominującymi poglądami doktryny i orzecnictwem niepełnosprawność, w rozumieniu tych postanowień kodeksu, obejmuje wszelkie postacie niepełnosprawności – fizycznej, psychicznej, intelektualnej.

Ustawa o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego posługuje się terminem „osoby niezdolne do samodzielnej egzystencji”, za które uznaje się:

- osoby całkowicie niezdolne do pracy oraz niezdolne do samodzielnej egzystencji w rozumieniu przepisów o emeryturach i rentach z FUS,
- osoby posiadające znaczny stopień niepełnosprawności w rozumieniu przepisów o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych,
- inwalidów I grupy, jeżeli orzeczenie o zaliczeniu do I grupy inwalidzkiej nie utraciło mocy,
- dzieci i młodzież dotknięte inwalidztwem lub niepełnosprawne do ukończenia 24 roku życia studentów dotkniętych inwalidztwem lub niepełnosprawnych do ukończenia 26 roku życia.

W innych przypadkach w przepisach nie definiuje się pojęcia niepełnosprawności, co oznacza, że każda osoba uważająca się za niepełnosprawną może żądać ułatwień i ochrony przewidzianych w tych ustawach dla osób niepełnosprawnych.

W badaniach statystycznych GUS stosuje definicję niepełnosprawności w rozumieniu przepisów potwierdzających posiadanie orzeczenia o niepełnosprawności, niezdolności do pracy, stosuje również pojęcie niepełnosprawności biologicznej, oznaczającej subiektywne odczucie osoby odnośnie ograniczenia w wykonywaniu podstawowych czynności charakterystycznych dla osób w danym wieku.

2. DEFINICJA W USTAWODAWSTWIE KRAJOWYM POJĘĆ WYMIENIONYCH W ARTYKULE 1 I 2 KONWENCJI (*komunikacja, język, dyskryminacja, dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność, racjonalne usprawnienie, uniwersalne projektowanie*)

Ustawodawstwo polskie nie definiuje tych pojęć, z wyjątkiem pojęcia dyskryminacji i racjonalnego usprawnienia. Nie została odnotowana potrzeba ich zdefiniowania.

Definicja dyskryminacji zawarta jest w Kodeksie pracy i znajduje zastosowanie w zakresie jego stosowania.

Definicja racjonalnego usprawnienia zawarta jest w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych na potrzeby stosunków pracy.

Uwagi zawarte w opracowaniu "Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ", Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, 2008

Komunikacja, język

1/ W nielicznych aktach prawnych można spotkać odwołania do uprawnień osób z niepełnosprawnością słuchu do posiadania tłumacza języka migowego, a osób z niepełnosprawnością wzroku do posiadania lektora lub żądania przedłożenia dokumentów wykonanych pismem Braille'a lub przy użyciu dużej czcionki czy sporządzania oświadczeń woli w obecności notariusza lub innego urzędnika (Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 1997 r., Kodeks postępowania karnego z 1997 r., Kodeks cywilny z 1964 r., Rozporządzenie w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia usługi powszechnej oraz wymagań dotyczących świadczenia usługi szerokopasmowego dostępu do Internetu dla jednostek uprawnionych z 2005 r.).

2/ Brak w ogóle definicji i odniesień do komunikacji dotykowej, wyrażania się prostym i dostępnym językiem, alternatywnych sposobów komunikacji czy jakichkolwiek form przekazu niewerbalnego.

3/ Brak definicji pojęcia komunikacji i języka, tym samym uwzględnienia w przepisach alternatywnych do języka mówionego lub pisanego form porozumiewania się prowadzić może do dyskryminacji bezpośredniej osób niepełnosprawnych, w szczególności w aspekcie dostępu do informacji i komunikacji społecznej. Brak ten bowiem skutkuje nieistnieniem przepisów regulujących obowiązki urzędów zapewnienia osobom niepełnosprawnym mających ograniczenia w zakresie komunikacji międzyludzkiej możliwości porozumienia się z urzędnikami i załatwienia spraw urzędowych (obowiązek zapewniania tłumacza został przewidziany tylko przed sądem karnym, kwestia sporządzania dokumentów pisemnych - jedynie jeśli ich wystawcą jest osoba z niepełnosprawnością uniemożliwiająca pisanie lub czytanie, a już nie dokumentów skierowanych do tej osoby).

4/ Nie został wprowadzony obowiązek publikacji dokumentów urzędowych (karty do głosowania, obwieszczenia publiczne), informacji konsumenckich (instrukcje obsługi lub oznaczenia składu chemicznego produktów) czy prasowych w alfabecie Braille'a, dużą czcionką, języku łatwym do zrozumienia, w formie dźwiękowej, ani podawania informacji telewizyjnych w języku migowym lub z pod-tekstem.

Dyskryminacja

4/ Prawo polskie w żadnym akcie prawnym na poziomie ponadustawowym nie wprowadza definicji dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność ani, co więcej, w ogóle nie definiuje pojęcia dyskryminacji.

5/ Pojęcie dyskryminacji pojawia się co prawda w Uchwale Sejmu z 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, która w § 1 zd. 1 pierwsze stwierdza, że osoby niepełnosprawne mają prawo niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Zdanie 2 § 1 zaczyna się od zwrotu: „oznacza to w szczególności prawo niepełnosprawnych do”, po czym następuje wymienienie w dziesięciu punktach praw osób niepełnosprawnych w odniesieniu do wszystkich dziedzin życia z podkreśleniem umożliwienia powszechnego dostępu i pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Oczywiście z takiego sformułowania uchwały można wyinterpretować definicję niedozwolonej dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność - jako zakaz podejmowania działań naruszających wymieniony katalog uprawnień oraz niepodejmowania działań prowadzących do ich realizacji. Jednakże nawet ta - dość nieczytelna dla nieprawników - definicja nie odpowiada w pełni swoim zakresem pojęciu wprowadzonemu przez Konwencję, gdyż za dyskryminację zdaje się uważać wyłącznie bezpośrednie naruszenia praw osób niepełnosprawnych, pomijając kontekst dyskryminacji pośredniej, zachowań prowadzących nie tyle do naruszenia praw, co do utrudnienia ich realizacji oraz aspektu odmowy racjonalnego dostosowania środowiska.

6/ Brak definicji dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w innych dziedzinach prawa poza prawem pracy może prowadzić do dyskryminacji pośredniej, gdyż obowiązujący konstytucyjny zakaz dyskryminacji we wszystkich sferach życia i z wszystkich powodów w zasadzie zabezpiecza przed dyskryminacją bezpośrednią, w szczególności jeśli chodzi o sformułowanie przepisów niższego rzędu. Problem wydaje się wynikać raczej z praktyki. Brak regulacji prawnych poświęconych zakazowi dyskryminacji, a w szczególności brak definicji ze względu na niepełnosprawność poza prawem pracy sprawia, że osoby stosujące prawo zapominając o konstytucyjnym zakazie dyskryminacji stosują praktyki

dyskryminacyjne wobec osób niepełnosprawnych, w szczególności praktyki dyskryminacji pośredniej, gdyż przy braku definicji konstytucyjnej nie jest jednoznaczne, iż także tego typu zachowania są - poza prawem pracy – zakazane.

Projektowanie uniwersalne

7/ Polskie ustawodawstwo nie posługuje się pojęciem uniwersalne projektowanie, ani tym bardziej go nie definiuje. Spotkać można natomiast zwroty "środowisko wolne od barier funkcjonalnych" (Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z 1997 r.), "likwidacja barier, w szczególności architektonicznych, urbanistycznych, transportowych, technicznych, w komunikowaniu się i dostępie do informacji" (Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 1997 r.).

8/ Stosowanie tego typu języka świadczy o tym, że polski ustawodawca patrzy na osoby niepełnosprawne jako na grupę społeczną, której należy zapewnić szczególne dodatkowe regulacje i zabezpieczenia, polegające na adaptacji, zmianach specjalistycznych, likwidacji ograniczeń w dostępności oraz zapewnienia warunków niezbędnych do korzystania z obiektu (takim językiem posługuje się Prawo budowlane z 1994 r.), czy świadczenia specjalnych dodatkowych udogodnień lub ułatwień dla osób niepełnosprawnych (Prawo telekomunikacyjne z 2004 r., Prawo przewozowe z 1984 r., Rozporządzenie w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia usługi powszechnej oraz wymagań dotyczących świadczenia usługi szerokopasmowego dostępu do Internetu dla jednostek uprawnionych z 2005 r.).

9/ Wyraźnie brakuje spojrzenia uniwersalistycznego, które prowadziło do wprowadzenia takich powszechnych regulacji, które byłyby dostosowane i użyteczne dla całego społeczeństwa, bez konieczności wprowadzania specjalnych rozwiązań dla osób niepełnosprawnych. Jako przykład takiego segregacyjnego myślenia o niepełnosprawności przytoczyć można choćby sformułowanie Rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakimi powinny odpowiadać skrzyżowania linii kolejowych z drogami publicznymi i ich usytuowanie z 1996 r., które w § 30 ust. 2 rozróżnia przejścia dla pieszych i przejścia dla niepełnosprawnych na skrzyżowaniach kolei z drogami publicznymi. Zachowanie tego typu myślenia prowadzi do mentalnej i prawnej marginalizacji oraz wykluczania osób niepełnosprawnych oraz traktowania ich problemów jako specjalnych w porównaniu z problemami ogółu społeczeństwa. Takie założenie jest całkowicie sprzeczne z ideą konwencji, która poprzez wprowadzenie pojęcia uniwersalnego projektowania nakazuje patrzeć na wszystkie aspekty życia społecznego w ten sposób, aby z założenia były one powszechnie dostępne, tworzenie dodatkowych ułatwień dla osób niepełnosprawnych powinno być wyjątkiem i mieć miejsce jedynie w sytuacjach faktycznie niezbędnie tego wymagających, gdy uniwersalne projektowanie nie jest wystarczające dla realizacji potrzeb danej osoby niepełnosprawnej.

3. DEFINICJA POJĘCIA „RACJONALNE USPRAWNIENIE”, JAKIE MA BYĆ PRZEPROWADZANE BEZ PONOSZENIA „NIEPROPORCJONALNYCH LUB NADMIERNYCH OBCIĄŻEŃ”

Definicja „racjonalnego usprawnienia” oraz obowiązki w zakresie przeprowadzania racjonalnych usprawnień stosują się tylko w obszarze stosunków pracy.

Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych niezbędne racjonalne usprawnienia polegają na przeprowadzeniu koniecznych w konkretnej sytuacji zmian lub dostosowań do szczególnych, zgłoszonych

pracodawcy potrzeb wynikających z niepełnosprawności danej osoby, o ile przeprowadzenie takich zmian lub dostosowań nie skutkowałoby nałożeniem na pracodawcę nieproporcjonalnie wysokich obciążeń. Obciążenia nie są nieproporcjonalne, jeżeli są w wystarczającym stopniu rekompensowane ze środków publicznych.

Ustawa nakłada na pracodawcę obowiązek zapewnienia niezbędnych racjonalnych usprawnień dla osoby niepełnosprawnej pozostającej z nim w stosunku pracy, uczestniczącej w procesie rekrutacji lub odbywającej szkolenie, staż, przygotowanie zawodowe albo praktyki zawodowe lub absolwenckie.

Niedokonanie niezbędnych racjonalnych usprawnień uważa się za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu w rozumieniu Kodeksu pracy.

Informacje szczegółowe – artykuł 27.

Uwagi zawarte w opracowaniu "Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ", Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, 2008

Brak powszechnej definicji racjonalnego dostosowania oraz ogólnego obowiązku wprowadzania tego typu działań we wszystkich sferach życia, a także zbyt wąska definicja obowiązująca w prawie pracy mogą prowadzić zarówno do dyskryminacji bezpośredniej, jak i pośredniej.

4. WDRAŻANIE OGÓLNYCH ZASAD I ZOBOWIĄZAŃ USTANOWIONYCH W ARTYKULE 3 I 4 KONWENCJI

Zasady i zobowiązania wyrażone w artykule 3 i 4 konwencji odzwierciedlone są w Konstytucji RP. Ustawodawstwo zwykle precyzuje przepisy rangi konstytucyjnej.

Wybrane postanowienia Konstytucji RP:

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 30

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 31

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.

2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.

3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Art. 32

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.

2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Art. 37

1. Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.

2. Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.

Art. 67

1. Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.

2. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa.

Art. 68

1. Każdy ma prawo do ochrony zdrowia.

3. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.

Art. 69

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

Szczegółowe omówienie sposobu wdrażania zasad i zobowiązań ustanowionych artykule 3 i 4 konwencji przedstawione zostało w związku z pozostałymi artykułami konwencji, ustanawiającymi szczegółowe zobowiązania.

5. UDZIAŁ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W WYPRACOWYWANIU I WDRAŻANIU REGULACJI PRAWNYCH I POLITYKI MAJĄCYCH NA CELU REALIZACJĘ KONWENCJI

Obowiązek konsultowania organizacji pracodawców i pracowników na etapie tworzenia przepisów prawa przewidziany jest w ustawie o związkach zawodowych oraz w ustawie o organizacjach pracodawców.

Zasada dialogu i konsultowania partnerów społecznych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego w zakresie projektów regulacji prawnych i innych dokumentów przygotowywanych do zatwierdzenia przez Radę Ministrów jest wdrażania przez, między innymi:

1/ Trójstronną Komisję do spraw społeczno-gospodarczych (w jej skład wchodzi przedstawiciele partnerów społecznych i rządu), której celem jest uzgadnianie, osiąganie i ochrona porządku społecznego oraz godzenie interesów pracowników, pracodawców i dobra publicznego,

2/ Komisję Wspólną Rządu i samorządów lokalnych.

Przedstawiciele osób niepełnosprawnych konsultują akty prawne i podejmują decyzje w ramach:

- Krajowej Rady Konsultacyjnej Osób Niepełnosprawnych, która jest ciałem doradczym Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych,
- społecznych rad na rzecz osób niepełnosprawnych, które są organami doradczymi i konsultacyjnymi marszałków województw i starostów.

Do zadań Krajowej Rady Konsultacyjnej Osób Niepełnosprawnych należy:

- przedstawianie Pełnomocnikowi Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych:
 - propozycji przedsięwzięć zmierzających do integracji osób niepełnosprawnych,
 - propozycji rozwiązań w zakresie zaspokajania potrzeb osób niepełnosprawnych, wynikających z niepełnosprawności,

- opinii do dokumentów przedkładanych Radzie przez Pełnomocnika, w tym do projektów: aktów prawnych mających lub mogących mieć wpływ na sytuację osób niepełnosprawnych, planów finansowych oraz sprawozdań Funduszu, rządowych programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych oraz informacji o ich realizacji, rocznych informacji o działalności Rady,
- sygnalizowanie odpowiednim organom potrzeby wydania lub zmiany przepisów dotyczących sytuacji osób niepełnosprawnych.

Posiedzenia Rady są zwoływane nie rzadziej niż raz na kwartał.

Rada składa się z: pięciu przedstawicieli organów administracji rządowej, pięciu przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, przedstawicieli organizacji pozarządowych, w tym po jednym przedstawicielu każdej organizacji pracodawców, po jednym przedstawicielu każdej organizacji związkowej reprezentatywnej w rozumieniu ustawy o Trójstronnej Komisji do spraw Społeczno-Gospodarczych i wojewódzkich komisjach dialogu społecznego, jak też przedstawicieli innych organizacji pozarządowych.

Społeczne rady do spraw osób niepełnosprawnych (szczególnie wojewódzkiego i powiatowego) są organami opiniodawczo-doradczymi wojewodów lub starostów, odpowiednio. Do zakresu działania rad należy:

- inspirowanie przedsięwzięć zmierzających do:
 - integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych,
 - realizacji praw osób niepełnosprawnych,
- opiniowanie projektów powiatowych programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych,
- ocena realizacji programów,
- opiniowanie projektów uchwał i programów przyjmowanych przez sejmik województwa/radę powiatu pod kątem ich skutków dla osób niepełnosprawnych.

Rady wojewódzkie składają się z 7 osób powoływanych spośród przedstawicieli działających na terenie województwa organizacji pozarządowych, fundacji oraz przedstawicieli wojewody i jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i gmin). Rady powiatowe składają się z 5 osób, powoływanych spośród przedstawicieli działających na terenie danego województwa/powiatu organizacji pozarządowych, fundacji oraz przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i gmin).

Posiedzenia rad odbywają się co najmniej raz na kwartał.